

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ КООПЕРАТИВНИХ ВІДНОСИН

Розглянуто окремі причини недостатнього поширення кооперативного руху та вказано на необхідність залучення до наукового аналізу цього процесу сучасних економічних теорій, зокрема, інституціоналізму, поведінкових теорій тощо. Звернуто увагу на особливості формування економічної поведінки та господарської культури як складової процесу поширення кооперативної ідеї на селі.

Separate reasons of insufficient distribution of co-operative motion are considered and it is indicated on the necessity of bringing in to the scientific analysis of this process of modern economic theories, in particular, institucionalizmu, povedinkovikh theories and others like that. Paid attention on the feature of forming of economic conduct and economic culture as a constituent of process of distribution of co-operative idea on a village.

Ключові слова: кооперація, інституціоналізм, менталітет, економічна поведінка.

Вступ. Досвід розвинутих країн світу свідчить про важливу роль кооперативного сектора в аграрній економіці та вказує на його інституціональну роль в системі суспільно-економічних відносин. Розвиток аграрного сектора економіки в Україні є одним з найважливіших напрямів економічного становлення держави не тільки у зв'язку з наявністю вигідних природних умов, але, передусім, через готовність сільського населення і його суспільну ментальність до аграрної діяльності та її потенційну масштабність.

Проте становлення кооперативного руху як економічного явища та суспільно-економічного процесу, розвиток кооперативного підприємництва в сільській місцевості не має поки що належного науково-теоретичного обґрунтування та не отримує відповідної підтримки на державному рівні. Декларуючи стимули для створення та діяльності кооперативних форм в сільському господарстві, державні механізми, які покликані забезпечувати їх відповідне функціонування, підтримку та розвиток, є недосконалими та потребують принципового перегляду.

Аналіз процесів стимулювання розвитку окремих економічних секторів в сусідніх країнах свідчить, що малі економічні формування, і зокрема, їх кооперативні форми, у аграрному секторі є базовими у його структурі. За певної лояльності на державному рівні до таких форм, сільське господарство в цих країнах як потужний сектор економіки розвивається динамічно.

Постановка проблеми. В Україні незадовільний розвиток кооперативного руху в сільській місцевості є наслідком незавершеності трансформаційних процесів та недостатньої уваги до проблем інституціоналізації економічних відносин. Тому дослідження результатів діяльності кооперативних форм і суспільно-економічних складових кооперативного процесу дозволяє виявити раціональні напрями фінансової та бюджетної політики держави, а очікувані соціальні наслідки кооперації вказують на можливе зростання і покращення добробуту сільського населення, в тому числі і за рахунок створення інституціональних умов для цього, що має стати одним з основних пріоритетів держави.

Кооперативні відносини є елементом і складовою ринкових відносин в аграрній економіці, і особливістю є, перш за все, їх суспільний характер. Відомо, що прибутковість у діяльності кооперативів не є для них головною метою. Економічна теорія, що ґрунтується на засадах максимізації доходу в умовах обмеженості ресурсів, стосовно явища кооперації як економічного процесу і типу економічних відносин в зв'язку з цим є малодослідженою з позицій методологічних підходів, що відображали б природу цього суспільного феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільших відомих дослідників теорії кооперації необхідно назвати таких класиків, як М. Драгоманов, М. Левитський, М. Туган-Барановський, О. Чупрова, Б. Мартос, В. Зіновчук та ін., а також ряд громадських і релігійних діячів кооперативного руху на західних землях: І. Франка, Є. Храпливого, А. Шептицького та ін., які пропагували моральні засади кооперативного руху та його етичні аспекти. Вони постійно вказували на корисність кооперації як важливої складової менталітету та господарської культури сільського населення, підкреслюючи при цьому необхідність в цьому напрямі громадської діяльності задля підвищення рівня свободи сільського населення і, перш за все, його економічної незалежності від правлячих класів.

В перехідний до ринкових відносин період проблеми становлення і розвитку кооперації в Україні плідно досліджують багато вітчизняних науковців – Ф. Горбонос, М. Малік, В. Марочко, О. Могильний, Л. Молдаван, В. Онищенко, П. Саблук, В. Семчик, В. Юрчишин та ін.

Ними показано різні аспекти сільськогосподарської кооперації з погляду доцільності практичного використання її можливостей та переваг у розв'язанні соціальних та економічних проблем розвитку сільського господарства, однак практична реалізація цих напрацювань все ще істотно не впливає на поширення кооперативного руху, його масовість та ефективність.

Постановка завдання. З метою глибшого наукового обґрунтування перспектив розвитку кооперативного руху та обумовлених ним суспільно-економічних відносин на селі необхідно актуалізувати

розробку теоретико-методологічних засад розвитку кооперації та підприємництва, зокрема, задля виявлення проблемних аспектів функціонування сільськогосподарського виробництва та розвитку сільських територій, вдосконалення механізмів управління і підтримки розвитку кооперативного руху на державному і місцевому рівнях, пошуку шляхів кращої реалізації значних потенційних можливостей кооперативних форм в сільській місцевості. В умовах деградації сільських поселень та занепаду сільських територій особливу увагу належить приділити аналізу соціально-етичних і моральних аспектів кооперативного руху, які, на наш погляд, є чи не основним гальмом на шляху розвитку кооперації в умовах перехідного періоду.

В зв'язку з цим конкретним завданням наукових досліджень в цій сфері є очікувана практична корисність наукового розв'язку даної проблематики і розробка пропозицій щодо забезпечення умов для організації та розвитку кооперативних форм аграрного підприємництва як окремих особливих суб'єктів економічних відносин, підвищення соціально-економічної ефективності їх функціонування та посилення ролі кооперації в процесах становлення ринкових відносин та соціального розвитку сільських територій

Виклад основного матеріалу. В Україні створена певна законодавча база для розвитку сільськогосподарської кооперації. Базовими законодавчими актами, які регламентують створення та діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, є Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 року із змінами і доповненнями, Господарський та Цивільний Кодекси, Укази Президента України від 6 червня 2000 року №767 "Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку" та від 19 грудня 2000 року №1348 "Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки на ринкових засадах".

На виконання цих законодавчих актів розроблено цілу низку нормативно правових актів Кабінету Міністрів України та Міністерства аграрної політики України.

Разом з тим, у зв'язку із набранням у 2004 році чинності новими Цивільним та Господарським Кодексами, частина положень Закону України "Про сільськогосподарську кооперацію" потребує змін та уточнень, у тому числі в частині чіткого визначення соціальної та економічної природи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, їх функцій у сфері розвитку аграрного ринку, класифікації кооперативів та порядку визначення неприбуткового статусу.

Значна частина сільського населення ще недостатньо ознайомена із принципами створення та функціонування справжніх сільськогосподарських кооперативів. У той же час, функціонування значної кількості псевдокооперативів, які по своїй суті є звичайними комерційними структурами, дискредитує саму ідею обслуговуючої кооперації.

Однією з причин недостатнього поширення кооперативного руху в Україні є, на наш погляд, відсутність для цього процесу вихідних ментальних передумов. Домінування в масовій свідомості селян колишнього колективного, усталеного роками, порядку ведення господарської діяльності, є гальмом на шляху до вільного підприємництва та самостійної економічної поведінки як реалізації можливостей економічної свободи підприємництва.

Жодних зусиль для формування серед сільського населення нового менталітету, системи мислення, нової вільної філософії поведінки не прикладають ні держава ні громадські організації. Мова йде не про поодинокі епізоди підтримки кооперативного руху, наприклад, за рахунок грантів, а про системні кроки у створенні морально-психологічного клімату, сприятливого до зародження кооперативного руху як способу економічної самоорганізації сільського населення та суспільного явища. Недаремно академік Малік М.Й. звертає увагу на необхідності запровадження довгострокової програми освіти селян як важливого напрямку формування соціальних засад кооперації на селі [2, с.528].

Кооперативні відносини є широкою сферою суспільно-економічних відносин, але з метою конкретизації наукового пошуку необхідно чітко визначити предмет дослідження, яким в нашому випадку є теоретичні, методичні та практичні аспекти процесу становлення і розвитку кооперації як малого підприємництва в аграрному секторі та його соціально-економічна ефективність.

Як правило, в науковому аналізі предмет дослідження повинен бути конкретизований в певних об'єктах або їх сукупності, тому стосовно до нашого дослідження об'єктом є кооперативні форми господарювання, що, як суб'єкти ринкових відносин, функціонують в аграрному секторі економіки регіону, та соціально-економічні та інституціональні засади їх становлення і розвитку.

Дослідження проблеми становлення і розвитку кооперації в Україні та особливості прояву цього процесу в регіоні охоплює період трансформаційних змін в структурі аграрного виробництва, починаючи з 1990 р. до сучасного моменту. Для застосування історичного підходу в науковому аналізі кооперативного руху як суспільно-політичного явища і тривалого економічного процесу необхідно дослідити і регіональні особливості, зокрема, окремі аспекти розвитку кооперативного руху в Галичині періоду початку ХХ століття.

В процесі вивчення проблем кооперації необхідною умовою є використання не тільки наявних статистичних матеріалів та звітних даних господарюючих суб'єктів, що містяться в офіційних матеріалах та в науковій літературі, але й різноманітні соціологічні дослідження. Існуюча система статистичної та фінансової звітності не дозволяє в повній мірі відслідковувати перебіг кооперативного процесу в сільській місцевості, відтворюючи тільки кількісні сторони цього процесу. Врай недостатньою є інформація про

«філософію» соціальної поведінки та економічні мотиви в процесі формування кооперативних організацій, що не тільки створює труднощі в ході наукового дослідження, але й свідчить про недостатню увагу до цієї сфери економічних відносин з боку держави.

В науковому пізнанні таких складних і малодосліджених суспільно-економічних явищ, як кооперативний рух, особливу увагу необхідно приділити теоретичному аспекту, оскільки теорія кооперативного руху, хоч і охоплює тривалий часовий період практичної кооперативної діяльності, в тому числі і на західних територіях України, однак в зв'язку з особливим характером сучасного економічного процесу, який обумовлений його транзитивністю, в цілому потребує адекватних методологічних і теоретичних підходів.

Реального і об'єктивного наукового результату можна досягнути, застосовуючи комплексний системний підхід та строго визначену сукупність методів, що відповідають природі досліджуваного явища. В ході дослідження необхідним є використання не тільки історичного і діалектичного методів пізнання, комплексний і системний аналіз кооперації як економічного явища та суспільно-історичного процесу, але й застосування положень сучасної економічної теорії, в т. ч. основ теорії транзитивної економіки, інституціоналізму, поведінкової теорії тощо. Тільки на таких теоретичних засадах можна досягнути глибокого проникнення в природу кооперативного руху як ідеї, що має спонукати людей до певної моделі економічної поведінки,

За дослідженнями багатьох науковців, поняття економічної культури, господарської ментальності є визначальними у ефективності всієї господарської поведінки людини. Ця проблематика є складним переплетінням понять таких наук, як філософія, культура, психологія, етика, етнологія, релігієзнавство тощо.

Ще ранні інституціоналісти вивчали поведінкові моделі у контексті звичаїв, традицій, аналізували процеси формування економічної ментальності і економічної поведінки з позицій методологічного індивідуалізму. Доведено, що неекономічні чинники, в тому числі і релігійні особливості, повинні бути враховані в аналізі мотивацій людини до господарської діяльності. Зокрема, М.Вебер у праці «Господарська етика світових релігій. Нариси з соціології релігії» дав пояснення впливу релігійних мотивацій на економічну поведінку людини через відношення до праці, матеріальних цінностей, багатства (3).

Враховуючи те, що релігійне виховання в різних регіонах України є неспівставимим, необхідно враховувати вплив цього чинника на економічну поведінку, в тому числі і у формування мотивацій для підтримки кооперативного руху.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що:

- кооперативний рух як суспільно-економічне явище обумовлений не стільки економічним, як соціальними мотиваціями, які за силою свого впливу є більш важливими, ніж економічні стимули;
- науковий аналіз вітчизняних дослідників кооперації зосереджено в основному на дослідженні економічних стимулів з позицій раціональних очікувань та викликаной цим поведінки сільського населення, в той час як соціальні основи кооперативного процесу, його морально-етичні і ментальні аспекти є мало дослідженими;
- регіональні особливості становлення і розвитку кооперації обумовлені в тому числі і господарським менталітетом, зокрема, його релігійною складовою;
- громадські організації, в тому числі і церковні, можуть позитивно впливати на формування свідомості селян та стимулювати їх дії до самоорганізації в кооперативні спільноти.

Література

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму // Проблеми соціології. – 1992. – Вип. 1. – 201 ч.
2. Галушка З.І. Фактори формування економічної культури українського суспільства // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці: Книги – XXI, 2009. – Вип. I. Економічні науки. – С. 8-15.
3. Горбонос Ф.В., Павленчик Н.Ф. Аграрна політика в умовах ринкової трансформації економіки агропромислового комплексу: Колективна монографія / За ред. П.С. Березовського. – Львів: Львівський держ. аграр. ун-т, 2006. – С. 5-12.
4. Малік М.Й., Малік Л.М. До проблем розвитку підприємництва й кооперації на селі // Збірник наукових праць. / Подільський держ. аграрно-технічний ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 17, том 2. – С. 527-529.

Надійшла 17.03.2010